ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN DİNİ İNANÇ İLE AHLAKİ OLGUNLUK DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

MEVLÜT KAYA*
CÜNEYD AYDIN**

The Investigation Relations Between Religious Belief and Moral Maturity Levels of Students at University

Abstract: This study was carried out on a total of 606 students who studying Faculty of Theology (n=229), Department of Primary School Religion and Culture and Moral Knowledge of Faculty of Education (n=148), Department of Psychology (n=141) and Department of Philosophy (n=88) of Faculty of Arts and Science at Ondokuz Mayis University in 2010-2011 Academic year the way of method of random. In study it was investigated the relations between levels of moral maturity and religious belief of students at university. Personal Information Survey, Religious Belief and Moral Maturity Scale were performed for a total of 606, 425 female and 181 male students, in 2010 December. The relations between religious belief and moral maturity were examined in terms of variables such as gender, economic status, class, department, place of residence. As a result, a significant positive correlation ($r = 0.21$, $p < 0.01$) was found between levels of religious belief and moral maturity. In addition, the students' religious beliefs and moral maturity levels showed significant differences in some variables (gender, department, class).

Key Words: Religious Belief, Moral, Moral Behavior, Moral Maturity.

❋ ❋ ❋

* Prof. Dr., OMÜ İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi ABD [mkaya@omu.edu.tr].
** OMÜSBE, Din Psikolojisi ABD Doktora Öğrencisi [cuneydiavare@mynet.com.tr].

Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2011, sayı: 30, ss. 15-42.

Özet: Bu çalışma, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde (n=229), Eğitim Fakültesi İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği bölümünde (n=148), Fen-Edebiyat Fakültesi Psikoloji (n=141) ve Felsefe (n=88) bölümlerinde 2010–2011 öğretim yılında öğrenim gören öğrencilerden, tesadüfî olarak seçilen toplam 606 öğrenci üzerinde yapılmıştır. Araştırmada, üniversite öğrencilerinin dini inançları ile ahlaki olgunluk düzeyleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Kişisel Bilgi Anketi, Dini İnanç Ölçeği ve Ahlaki Olgunluk Ölçeği, 425 kız ve 181 erkek olmak üzere toplam 606 öğrenciye, 2010-Aralık ayı içinde uygulanmıştır. Dini inanç ile ahlaki olgunluk arasındaki ilişkiler; cinsiyet, ekonomik durum, sınıf, bölüm, yaşanılan yer gibi değişkenler açısından incelenmiştir. Araştırma sonucunda, dini inanç ile ahlaki olgunluk düzeyleri arasında pozitif yönde önemli bir ilişki ($r=0,21$; $p<0,01$) bulunmuştur. Ayrıca, öğrencilerin dini inanç ve ahlaki olgunluk düzeylerinde bazı değişkenler (cinsiyet, bölüm, sınıf) açısından önemli farklılıklar görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Dini İnanç, Ahlak, Ahlaki Davranış, Ahlaki Olgunluk.

❋ ❋ ❋

Giriş

İnsanı, diğer canlı varlıklardan ayıran temel bazı özellikler vardır. Bunlardan biri, onun sahip olduğu inanma ihtiyacı ve bu ihtiyaca göre davranışlarda bulunmasıdır.

İnanma olgusu, insanlık tarihi ile yaşıttır. Tarih boyunca hemen tüm insanlar bir inanç sistemine bağlı olmuşlardır. Bu inanç sistemleri, insanların hayatını anlamlandırma ihtiyacını karşılayabilmekte ve onlara bir yaşam haritası sunabilmektedir. Yapılan bazı araştırmalarda, dinin bireyin kişilik bütünlüğüne olumlu katkılarda bulunduğu görülmekte olup; dindar kişilerin psikolojik uyum sağlamada daha başarılı oldukları, hayatta karşılaşılan kriz ve bunalımlara, özellikle ölüm olgusuna karşı daha rahat göğüs gerebildikleri anlaşılmaktadır.[1]

Genel olarak inanç kavramı, bir şeyi kabul etmek, bir şeye bağlanmak ve doğrulamak anlamlarını içinde barındırır. İman kelimesiyle aynı anlamda kullanılıyor olsa da, aslında kapsamı ondan daha geniştir. Genel

[1] W. H. Clark, *The Psychology of Religion* (3rd Ed.), MacMillan, New York 1961, ss. 127–128; M. Argyle & B. Beit Hallahmi, *The Social Psychology of Religion*, Routledge & Kegan Paul, London and Boston 1975, s. 141'den aktaran Murat Yıldız, *Ölüm Kaygısı ve Dindarlık*, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir 2006, s. 112.

olarak, bilgi, kanaat ve imanı da içine almaktadır.[2] İnanç kavramı, aynı zamanda, ihtimalin bütün derecelerini içine alan tamamlanmamış bir kabulü de belirtir. Ayrıca doğrudan doğruya görmeksizin, doğrulanmış harici sebeplerle, bilen kimseye güvenerek şüpheden arındırılmış tam bir kabulü de ifade etmektedir.[3]

Bu çalışmada, inançla ilgili daha çok üzerinde durulacak olan, inancın din ile ilgi olan kısmıdır, yani dini inançtır. Dini inanç, insanın kendisi ve bütün kâinat üzerinde hâkimiyetini kabul ettiği, duyular üstü, yüce kudret ve kuvvet sahibi bir varlık ve bu varlıkla insan arasındaki ilişkileri düzenleyen bir takım esaslarla ilgili olup, kişinin dini konulardaki kabul, red ya da şüphe durumunu gösterir.[4]

Öte yandan insanın, sosyal bir varlık olması sebebiyle hem kendisiyle hem de toplumla uyum içerisinde yaşayabilmesi için, sosyal bir varlık olmanın gereklerini bilmesi ve bunları başarıyla yerine getirebilmesi gerekmektedir. Bu gerekliliklerin önemli bir boyutu da, insanın toplum içindeki her türlü davranışını ve insanlarla olan ilişkilerini düzenlemek amacıyla ortaya konulan ahlaki normlarla ilgilidir.[5]

Ahlak, insanın toplum içindeki her türlü davranışlarını ve onlarla olan ilişkilerini düzenlemek maksadıyla ortaya konulan ilkelerin, kuralların tamamıdır.[6] İnsan davranışlarının olumlu ya da olumsuz olduğu, ahlak ölçütleri ile değerlendirilir. Ahlak aynı zamanda, insanların davranışlarını idare eden ideal kuralların bilimi ve bunları hayatın çeşitli durumlarına en iyi şekilde uygulayabilme sanatıdır.[7]

---

2 Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi,* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1998, s. 156; Antoine Vergote, *Din İnanç ve İnançsızlık,* çev. Veysel Uysal, MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 176.

3 Habil Şentürk, *İbadet Psikolojisi*, İz Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 24.

4 Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi,* Aksiseda Matbaası, Samsun 2000, s. 64.

5 Mevlüt Kaya, "İlköğretim Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programlarındaki Ahlaki Konuların Ahlak Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Samsun 2007, Sayı: 23, s. 1.

6 Hüsameddin Erdem, *Ahlak Felsefesi,* Hü-Er Yayınları, Konya 2003, s. 15.

7 Osman Pazarlı, *İslam'da Ahlak,* Remzi Kitapevi, İstanbul 1980, s.12.

Ahlaki olgunluk kavramı ise, ahlaki duygu, düşünce, yargı, tutum ve davranış bakımından yetkin ve zirvede olma durumu ve bu duruma en zengin, en gerekli ve en dolgun anlamını veren ahlaki niteliklerin toplamıdır. Ahlaki olgunluk, bireyin duygu, düşünce, yargı, tutum ve davranışlardaki mükemmellik düzeyini ifade etmektedir.[8] Buradan hareketle, ahlaki olgunluk düzeyine ulaşmış bireylerin istek ve arzuları ile davranışları arasında tam bir uyumun olduğu söylenebilir. Onlar, bu uyum için kendilerini zorlamazlar ve yaptıkları iyi işlerden de mutluluk duyarlar.[9]

Ahlaki olgunluk, ahlaki değerleri içselleştirmeyi, ahlaki değerlerin vicdanda yerleşmesini, kökleşmesini ve kişinin yanında kimsenin bulunmayıp tek başına kaldığı zamanlarda bile, zihninde ahlaki değerlere aykırı davranmayı düşünmemeyi gerektiren bir karakter özelliğidir. Bu özelliğe sahip olan bireyler, ahlak dışı davranmayı, yaratılış misyonunu ve insanlık onurunu kaybetmek gibi tehlikeli görürler.[10] Öte yandan, ahlaki olgunluk, sağduyunun derinliği ve tutarlılığı tarafından belirlenir. Ahlaki olarak olgun kabul edilmek için, ahlaki değerleri sadece duygu, düşünce ve yargı olarak taşımak yeterli görülmez, bunun yanında o değerlerin tutum ve davranış bilincine dönüşmesi gerekir.[11]

Tarihsel olarak bakıldığında pek çok filozof ve ilahiyatçı, dini inancın, ahlaki yargı ve davranışın kaynağı olduğunu ifade etmektedir.[12] Çünkü ahlak gibi din de insanın hem kendisiyle hem de toplumla barış içerisinde yaşaması için kurallar koyar. Her din, hayatın ve toplumun gidişatını belirlediği hakikatlerle uyumlu hale sokmayı hedefleyen bir

8 Thomas E. Lickona, *Educating for Character: How Our Schools Can Teach Respect and Responsipilty*, Bantam Books, New York 1991, s. 51.

9 Mehmet S. Aydın, *Tanrı Ahlak İlişkisi,* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1991, s. 212.

10 Mustafa Şengün, *Lise Öğrencilerinin Ahlaki Olgunluk Düzeylerinin Bazı Kişisel Değişkenler Açısından İncelenmesi,* Doktora Tezi, OMÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2008, s. 37.

11 Francis Fukuyama, *Tarihin Sonu ve Son İnsan,* çev. Zülfü Dicleli, Simavi Yayınları, İstanbul 1992, s. 59.

12 Gary L. Sapp & Logan Jones, "Religious Orientation and Moral Judgment", *Journal for the Scientific Study of Religion*, 1986, sayı: 25 (2), s. 208.

takım ahlaki kurallar sunmaktadır.[13] Nitekim tarih boyunca din ve ahlakın konuları arasında o denli bir içerik yakınlığı görülmektedir ki, pek çok dinde dini emirlerle ahlaki emirleri birbirinden ayırt etmek mümkün olamamıştır. Ayrıca her dinin de kendine özgü bir ahlak anlayışı bulunmaktadır.[14]

Dine inanan ve bağlanan kişi, düşünce ve davranışlarında imanı ve ahlakı bir bütün olarak yaşar. Din, ahlaki bir yaşamı hedef almaktadır. Ahlaki hayata bir inanç boyutunun eklenmesi, insanın tutumlarında önemli bir değişiklik meydana getirebilmektedir.[15]

Yine İslam ahlakçılarına göre, ahlakın en büyük yaptırım gücü, din ve inançta bulunmaktadır. Onlara göre, dinin yaptırım gücü, ilahi ve kutsi hükümleri içine aldığından, dinin temeli olan esaslar, ahlakın da en açık, en mükemmel bir dayanağı ve temel unsuru olma durumundadır.[16]

Sonuç olarak, ahlak doğru yolu seçme konusunda bize yol gösterirken, hak bir din ise bu doğruya bütün kalbimizle bağlanabilmemiz için bize yardımcı olur. Dinin ortaya koyduğu ilkelere uymakla insanlar, üstün ve olgun ahlaki nitelikler kazanırlar. Çünkü din, insanlara sevgi, hoşgörü, itaat, fedakârlık, yardımseverlik, uzlaşma gibi olgun ahlaki meziyetler kazandırarak, bireylerin ve toplumun geleceği için huzur, güven ve barış ortamının gerçekleşmesine katkıda bulunur.[17]

Bu araştırmada temel problem olarak, *üniversite öğrencilerinin dini inançları ile ahlaki olgunlukları arasında bir ilişki var mıdır?* sorusu cevaplanmaya çalışılmaktadır. Araştırma, öğrencilerin dini inanç ile ahlaki davranışları arasındaki ilişkiyi incelemesi bakımından önemli görülmektedir. Ayrıca araştırmada, bazı değişkenlere göre üniversite öğrencilerinin dini inançları ve ahlaki olgunluk düzeyleri incelenmektedir.

13 Vergote, *a.g.e.,* s. 75.
14 Ünver Günay, *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat,* Erzurum Kitaplığı, İstanbul 1999, s. 311.
15 Hökelekli, *a.g.e.,* s. 103.
16 Erdem, *a.g.e.,* s. 94.
17 Şengün, *a.g.t.,* ss. 70–71.

Araştırmanın Hipotezleri

1. Erkek öğrencilerin dini inanç ve ahlaki olgunluk düzeyleri kız öğrencilere göre daha yüksektir.
2. İlahiyat bölümünde okuyan öğrencilerin, dini inanç ve ahlaki olgunluk düzeyleri diğer bölümlerde okuyan öğrencilere göre daha yüksektir.
3. Sınıf düzeyi yükseldikçe öğrencilerin dini inanç ve ahlaki olgunluk düzeyleri düşmektedir.
4. Ailelerinin ekonomik düzeyi yükseldikçe öğrencilerin dini inanç ve ahlaki olgunluk düzeyleri düşmektedir.
5. Kırsal kesimde hayatının çoğunu geçiren öğrencilerin dini inanç ve ahlaki olgunluk düzeyleri hayatının çoğunu şehirlerde geçiren öğrencilerinkine göre daha yüksektir.
6. Öğrencilerin dini inanç düzeyleri ile ahlaki olgunluk düzeyleri arasında pozitif yönde önemli bir ilişki vardır.

Yöntem

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni, Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (N=711), Eğitim Fakültesi İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği (N=460), Fen-Edebiyat Fakültesi Psikoloji (N=215) ve Felsefe (N=113) bölümlerinde 2010–2011 öğretim yılında kayıtlı bulunan öğrencilerdir.

Araştırmanın örneklemi ise, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde (n=229), Eğitim Fakültesi İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği bölümünde (n=148), Fen-Edebiyat Fakültesi Psikoloji (n=141) ve Felsefe (n=88) bölümlerinde öğrenim gören öğrencilerden, tesadüfî yöntemle seçilmiş (Erkek=181, Kız=425) toplam 606 öğrenciden oluşmaktadır.

Bilgi Toplama Araçları

Verilerin toplanmasında, Kişisel Bilgi Anketi, Dini İnanç Ölçeği ve Ahlaki Olgunluk Ölçeği uygulanmıştır.

1. Kişisel Bilgi Anketi:

Bu anket; cinsiyet, bölüm, sınıf, ekonomik durum ve yaşanılan yer olmak üzere beş değişkenden oluşmuştur. Araştırmada, öğrencilerin ahlaki davranışları ve dini inançları üzerinde etkili olabileceği düşünülen bu beş değişken, soru haline getirilerek ankete konulmuştur.

2. Dini İnanç Ölçeği:

Altemeyer ve Hunsberger (2004) tarafından geliştirilmiş olan Dinsel Fundamentalizm Ölçeği,[18] İslam Dininin inanç esasları dikkate alınarak Türkçeye ve Türk toplumuna uyarlanmış ve bu araştırmada bireylerin dini inanç düzeylerini belirlemek amacıyla "Dini İnanç Ölçeği" olarak kullanılmıştır.

Beş dereceli likert tipinde hazırlanan Dini İnanç Ölçeğinin maddeleri, *kesinlikle katılıyorum, katılıyorum, kararsızım, katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum* şeklindeki seçeneklerden biri işaretlenerek cevaplandırılmaktadır. Ölçek, altısı düz ya da doğrudan, altısı ise tersine dönmüş ifadeleri içeren toplam 12 maddeden oluşmaktadır. Ölçek maddelerinin yarısı, cevap yanlılığını kontrol etmek için ters yönlü özellik taşımaktadır. Doğrudan ifadeler, olumlu; tersine dönmüş ifadeler ise olumsuz inançları dile getirmektedir. Doğrudan ifadeler için işaretlenen *kesinlikle katılıyorum, katılıyorum, kararsızım, katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum* seçenekleri, sırasıyla 5, 4, 3, 2, 1 şeklinde puanlanırken; tersine dönmüş ifadelerde ise, bu puanlama 1, 2, 3, 4, 5 biçiminde olmaktadır. Ölçekten alınan yüksek puan, yüksek dini inanç düzeyini göstermektedir. Ölçekten en düşük 12, en yüksek ise 60 puan alınabilmektedir.

Bu araştırma verileri üzerinde yapılan güvenirlik çalışmasında, "Dini İnanç Ölçeği"nin hem test-yarı test hem de Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı 0.78 olarak bulunmuştur. Geçerlik çalışması amacıyla yapılan faktör analizi (varimax) sonucunda ise, ölçeğin 1. 2. 4. 5. 7. 8. 9. 10. ve 12.

[18] Bob Altemeyer & Bruce Hunsberger, "A Revised Religious Fundamentalism Scale: The Short and Sweet of It", *The International Journal for the Psychology of Religion*, 2004, sayı: 14 (1), ss. 47–54.

maddelerinin faktör yükleri birinci faktörde (dini öğretiler); 3. 6. ve 11. madde yüklerinin ise ikinci faktörde (kategorik düşünce) toplandığı görülmüştür. Ayrıca, madde puanları ile toplam puan arasındaki korelasyon katsayılarının 0.25 ile 0.68 arasında değiştiği ve ($p<0,01$) düzeyinde önemli olduğu bulunmuştur (EK–2).

Altemeyer ve Hunsberger (2004) tarafından geliştirilmiş olan ölçeğin, Sezen (2008)'in daha önceki bir çalışmasında Türkçeye ve Türk toplumuna uyarlanıp, güvenirlik ve geçerlik çalışmaları yapılmıştır. Sonuçları, bizim çalışmamızdaki geçerlik ve güvenirlikle ilgili sonuçlar ile benzerlik göstermektedir.[19]

Elde edilen bu sonuçlara göre, Dini İnanç Ölçeği'nin geçerli ve güvenilir olduğu söylenebilir.

3. Ahlaki Olgunluk Ölçeği:

Şengün ve Kaya (2008) tarafından geliştirilen Ahlaki Olgunluk Ölçeği, 66 maddeden oluşan beş dereceli likert tipi bir ölçek olup, bireylerin ahlaki olgunluk düzeylerini ölçmeyi amaçlamaktadır. Ahlaki Olgunluk Ölçeği'nin geçerlik ve güvenirlikle ilgili verileri Mayıs–2007'de, Samsun ili merkez liselerinden tesadüfî olarak seçilmiş 830 öğrenciden elde edilmiştir. Ahlaki Olgunluk Ölçeği'nin geçerliğini belirlemek için, önce uzman görüşleri alınmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği için faktör analizi yapılmış ve maddelerin faktör yüklerinin birinci faktörde toplandığı görülmüştür. Ayrıca madde analizi sonucu, madde-toplam puan karelasyon katsayıları ($p<0,01$) düzeyinde önemli görülmüştür. Ahlaki Olgunluk Ölçeği'nin güvenirliği için, test-tekrar test, test-yarı test ve Cronbach Alpha güvenirlik kontrol yöntemleri kullanılmıştır. Ölçeğin, test-tekrar test güvenirlik katsayısı 0.84, test-yarı test güvenirlik katsayısı 0.89 ve Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı ise 0.93 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlara göre, Ah-

[19] Abdulvahid Sezen, *Üniversite Öğrencileri Örnekleminde İman Gelişimi ve Dinsel Fundamentalizm Arasındaki İlişkiler Üzerine Bir Çalışma,* Doktora Tezi, DEÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2008, ss. 157–160.

laki Olgunluk Ölçeği'nin geçerli ve güvenilir olduğu kanısına varılmıştır.[20]

Bizim bu araştırma örnekleminden elde edilen veriler üzerinde yaptığımız temel bileşenler faktör analiz sonucu ölçeğin maddelerinin birinci faktör yükleri 0.30 ile 0.57 arasında ve madde puanları ile toplam puan arasındaki korelasyon katsayıları ise 0.33 ile 0.54 arasında değiştiği görülmüştür (EK–1). Madde-toplam puan korelasyon katsayıları ($p<0,001$) düzeyinde önemli bulunmuştur. Bu araştırmada, faktör yükleri ve korelasyon katsayıları 0.30'un altına düşen altı madde ölçekten çıkarılmış ve ölçek 60 maddeden oluşturulmuştur. Ölçeğin, test-yarı test güvenirlik katsayısı 0.87 ve Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı ise 0.92 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlara göre, Ahlaki Olgunluk Ölçeği'nin geçerli ve güvenilir olduğu söylenebilir.

Ölçekte maddelerin derecelendirilmesi, *evet her zaman*, *çoğu zaman*, *ara sıra*, *çok nadir*, *hayır hiçbir zaman* şeklinde düzenlenmiştir. Olumlu maddelerde *evet her zaman* seçeneğine 5 puan, *çoğu zaman* seçeneğine 4 puan, *ara sıra* seçeneğine 3 puan, *çok nadir* seçeneğine 2 puan, *hayır hiçbir zaman* seçeneğine ise 1 puan verilerek ölçek puanlanmaktadır. Olumsuz maddelerde ise puanlama ters yönden yapılmaktadır. Ölçeğin 47 maddesi olumlu, 13 maddesi ise olumsuz olarak ifade edilmiştir.

Ahlaki Olgunluk Ölçeği'nden alınabilecek en yüksek puan 300, en düşük puan ise 60'dır. Yüksek puan, yüksek ahlaki olgunluk; düşük puan ise düşük ahlaki olgunluk düzeyinin göstergesi olmaktadır.

Bilgilerin Analizi

Anket ve ölçeklerden elde edilen verilerin istatistiksel işlemleri, SPSS istatistik programı ile yapılmıştır. Verilerin analizinde ve hipotezlerin test edilmesinde tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve t-testi kullanılmıştır. Varyans analizi sonucunda puan ortalamaları arası farkın önemli bulun-

[20] Mustafa Şengün & Mevlüt Kaya, "Ahlaki Olgunluk Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Samsun 2007, sayı: 24–25, ss. 51–64.

duğu durumlarda, hangi gruplar arasında farkın önemli olduğuna Scheffe testi ile bakılmıştır. Ayrıca, sonuçların analizinde korelasyon tekniği de kullanılmıştır. Grupların puan ortalamaları arasındaki farkın önem kontrolü için ölçüt olarak asgari 0,05 önem düzeyi kabul edilmiştir.

Bilgilerin analizinden elde edilen istatistiksel sonuçlar araştırmanın hipotezlerinin yorumlanmasında kullanılacak şekilde tablolaştırılmış ve bulgular bölümünde sunulmuştur. Tablolardaki puan ortalamaları ($\overline{X}$), dini inanç ve ahlaki olgunluk düzeyleri olarak ifade edilmiştir.

Bulgular ve Yorumlar

1. Öğrencilerin Cinsiyetine Göre Dini İnanç ve Ahlaki Olgunluk Düzeyleri

Tablo 1: Cinsiyete Göre Öğrencilerin Dini İnanç ve Ahlaki Olgunluk Düzeyleri İle İlgili İstatistiksel Sonuçlar

Değişken	Cinsiyet	N	%	$\overline{X}$	S	Sd.	t	p	Sonuç
Dini İnanç	Kız	425	70,1	50,09	7,08	604	3,19	0,001	p<0,01 Önemli
	Erkek	118	29,9	52,09	6,95				
Ahlaki Olgunluk	Kız	425	70,1	254,69	18,50	604	3,94	0,000	p<0,001 Önemli
	Erkek	118	29,9	247,90	21,50				

Tablo 1'e göre, öğrencilerin % 70,1'i kız ve % 29,9'u ise erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Kız öğrencilerin dini inanç puan ortalamaları ($\overline{X}$ =50,09), erkek öğrencilerin dini inanç puan ortalamaları ($\overline{X}$ =52,09); kız öğrencilerin ahlaki olgunluk puan ortalamaları ($\overline{X}$ =254,69), erkek öğrencilerin ahlaki olgunluk puan ortalamaları ise ($\overline{X}$ =247,90) olarak görülmektedir.

Cinsiyet bakımından, t-testi sonucuna göre, erkek öğrencilerin dini inanç puan ortalamaları kız öğrencilerin puan ortalamalarına göre daha yüksek çıkmıştır (p<0,01). Öte yandan, kız öğrencilerin ahlaki olgunluk puan ortalamaları ise erkeklerin puan ortalamalarına göre daha yüksek bulunmuştur (p<0,001).

Bu sonuca göre, "Erkek öğrencilerin dini inanç ve ahlaki olgunluk düzeyleri kız öğrencilere göre daha yüksektir." şeklinde kurulan hipotez

dini inanç bakımından doğrulanırken; ahlaki olgunluk bakımından doğrulanmamıştır.

Kaya (1998), Yıldız (2006) ve Arslan (2008) tarafından yapılan çalışmalara bakıldığında, erkeklerin dini tutum ve dindarlık düzeylerinin kızlarınkine göre daha yüksek olduğu bulunmuştur.[21] Ancak, Sezen (2008), Aydın (2008), Helm ve arkadaşları (2001) tarafından yapılan araştırmalarda ise, cinsiyet bakımından dini inanç düzeyleri arasında önemli bir fark görülmemiştir.[22]

Öte yandan, Mehmedoğlu (2004) tarafından yapılan araştırmada, erkeklerin kadınlara göre, inanç boyutu hariç, diğer dindarlık boyutlarında daha yüksek düzeyde olduğu görülmüştür.[23] Laythe ve arkadaşları (2001) tarafından yapılan araştırma, erkeklerin kızlara oranla daha yüksek dini inanç düzeyine sahip olduklarını göstermektedir.[24]

Cinsiyete göre, ahlaki yargı[25] düzeyleri arasında Kaya (1993), Acuner (2004), Çırak (2006) ve Süslü (2006) tarafından yapılan araştırmalarda önemli farklar görülmüşken;[26] Koç ve arkadaşları (2009), cinsiyet bakı-

21 Mevlüt Kaya, *Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum*, Etüt Yayınları, Samsun 1998, s. 116; Yıldız, *a.g.e.*, s. 140; Hasan Arslan, *Ekonomik Kalkınmada Dinsel Tutum ve Davranışların Çift Yönlü Rolü,* Doktora Tezi, DEÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2008, s. 141.

22 Sezen, *a.g.t.*, s. 178; Cüneyd Aydın, *Dinsel Fundamentalizm İle Yeni Çağ İnançlarına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişkiler*, Yüksek Lisans Tezi, DEÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2008, s. 65; H. W. Helm, J. M. Berecz ve E. A. Nelson, "Religious Fundamentalism and Gender Differences", *Pastoral Psycholog,* 2001, sayı: 50 (1), ss. 25–37.

23 Ali Ulvi Mehmedoğlu, *Kişilik ve Din*, Dem Yayınları, İstanbul 2004, s. 137.

24 B. Laythe, D. G. Finkel & L. A. Kirkpatrick, "Predicting Prejudice from Religious Fundamentalism and Right-Wing Authoritarianism: A Multiple-Regression Approach", *JSSR,* 2001, sayı: 40, ss. 1–10.

25 Bu çalışmada ahlaki yargı ile ahlaki olgunluk kavramları arasında bir ilişkinin olduğu düşünülmekle beraber, aslında ikisi farklı kavramlar olarak ele alınmaktadır. Buna göre; ahlaki yargı, bir olayın doğruluğu ya da yanlışlığı hakkında hüküm verme, ahlaki bir ikilem karşısında bir yönde karar vermeyi gerektiren zihinsel bir işlemdir. Ahlaki olgunluk ise, bir bireyin toplumun ahlak ilkelerine göre davranışta bulunması düzeyidir.

26 Mevlüt Kaya, *Bazı Kişisel Değişkenlere Göre Üniversite Öğrencilerinin Ahlaki Yargıları,* Doktora Tezi, OMÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1993, ss. 94–95; Hacı Yusuf Acuner, *14–18 Yaş Arası Gençlerde Ahlakî Yargı Gelişimi ve Ahlak Eğitimi,* Doktora Tezi, OMÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2004, s. 72; Gönül Karakavak Çırak, *Üniversite Öğrencilerinin Ahlaki Yargı Yetenekleri ve Ahlaki Yargı Yetenekleri İle Kendini Gerçekleştirme Düzey-*

mından ahlaki yargı düzeyleri arasında önemli bir fark görmemiştir.[27] Şengün (2008) ise, lise öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmasında, kız öğrencilerin ahlaki olgunluk puan ortalamalarının erkek öğrencilerinkine göre daha yüksek olduğunu bulmuştur.[28]

Bu çalışmada, erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre dini inanç düzeyinin daha yüksek bulunması, erkeklerin inanç konusunda daha baskın, otoriter, şiddete ve geleneksel yapıya meyilli olmasından kaynaklanabilir. Ahlaki olgunluk bakımından ise, kızların erkeklere göre daha yüksek düzeyde bulunması, kızların toplum içinde daha duyarlı, empatik, şiddet karşıtı, uysal ve demokratik bir yapıya sahip olmalarına bağlanabilir.

2. Öğrencilerin Okuduğu Bölüme Göre Dini İnanç ve Ahlaki Olgunluk Düzeyleri

Tablo 2: Bölüme Göre Öğrencilerin Dini İnanç ve Ahlaki Olgunluk Düzeyleri İle İlgili İstatistiksel Sonuçlar

Değişken	Bölüm	n	%	$\overline{X}$	S	Sonuç	Scheffe
Dini İnanç	İlahiyat	229	37,8	52,87	5,33	F: 32,66 S.d. 3/602 p= 0,000 P<0,001 Önemli	İlh.-Psk. (p<0,001) İlh.-Fel. (p<0,05) D.Kül.-Psk. (p<0,001) Fel.-Psk. (p<0,001)
	Din Kültürü	148	24,4	51,92	5,47		
	Psikoloji	141	23,3	46,13	9,25		
	Felsefe	88	14,5	50,26	6,24		
	Toplam	606	100,0	50,69	7,10		
Ahlaki Olgunluk	İlahiyat	229	37,8	258,95	16,87	F: 14,04 S.d. 3/602 p= 0,000 p<0,001 Önemli	İlh.-D.Kül. (p<0,001) İlh.-Psk. (p<0,001) İlh.-Fel. (p<0,01)
	Din Kültürü	148	24,4	250,22	17,45		
	Psikoloji	141	23,3	247,10	17,96		
	Felsefe	88	14,5	249,30	27,13		
	Toplam	606	100,0	252,66	19,67		

Tablo 2'ye göre, öğrencilerin % 37,8'i İlahiyat, % 24,4'ü Din Kültürü, % 23,3'ü Psikoloji ve % 14,5'i ise Felsefe bölümünde okumaktadır. Öğren-

lerinin Karşılaştırılması, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 2006, s. 113; Harun Süslü, *Din ve Ahlak İlişkisine Sosyolojik Bir Yaklaşım -İncesu Örneği-,* Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2006, s. 97.

27 Mustafa Koç ve diğerleri, "Kohlberg'in Ahlaki Gelişim Kuramına Göre Üniversite Öğretim Elemanları ile Öğrenciler Arasındaki Etkileşimin Ahlaki Düzeyi", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 2009, sayı: 2, s. 761.

28 Şengün, *a.g.t.*, s. 124.

cilerin okuduğu bölüme göre dini inanç puan ortalamalarına bakıldığında; İlahiyat ($\overline{X}$=52,87), Din Kültürü ($\overline{X}$=51,92), Psikoloji ($\overline{X}$=46,13) ve Felsefe ($\overline{X}$=50,26) olarak görülmektedir. Ayrıca öğrencilerin okuduğu bölüme göre ahlaki olgunluk puan ortalamalarına bakıldığında; İlahiyat ($\overline{X}$=258,95), Din Kültürü ($\overline{X}$=250,22), Psikoloji ($\overline{X}$=247,10) ve Felsefe ($\overline{X}$=249,30) olarak görülmektedir.

Öğrencilerin okuduğu bölüme göre, yapılan varyans analizi sonucunda İlahiyat öğrencilerinin dini inanç puan ortalamaları ($\overline{X}$=52,87) - Din Kültürü hariç- ve ahlaki olgunluk puan ortalamaları ($\overline{X}$=258,95) diğer bölüm öğrencilerinin puan ortalamalarından daha yüksek bulunmuştur. Dini inanç bakımından farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için yapılan çoklu karşılaştırma testi (Scheffe) sonuçlarına göre; İlahiyat-Psikoloji ($p<0,001$), İlahiyat-Felsefe ($p<0,05$), Din Kültürü-Psikoloji ($p<0,001$) ve Felsefe-Psikoloji ($p<0,001$) grupları arasında; ahlaki olgunluk düzeyi açısından ise, İlahiyat-Din Kültürü ($p<0,001$), İlahiyat-Psikoloji ($p<0,001$) ve İlahiyat-Felsefe ($p<0,01$) arasında önemli olduğu görülmüştür.

Bu sonuç, "İlahiyat bölümünde okuyan öğrencilerin, dini inanç ve ahlaki olgunluk düzeyleri diğer bölümlerde okuyan öğrencilere göre daha yüksektir." şeklinde kurulan hipotezi doğrulamaktadır.

Sezen (2008) ve Aydın (2008) tarafından yapılan araştırmalarda, İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin dini inanç düzeyleri diğer bölüm öğrencilerinkine göre daha yüksek bulunmuştur.[29] Bu sonuç, bizim araştırma bulgularımızla benzerlik göstermektedir. Ayrıca, Yıldız (2006) ve Kaya (1998) tarafından yapılan araştırmalarda, İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin dindarlık düzeyleri diğer fakülte öğrencilerinin dindarlık düzeylerine göre daha yüksek bulunmuştur.[30]

Kaya (1993)'nın üniversite öğrencileri ve Acuner (2004)'in ise lise öğrencileri üzerinde yaptıkları çalışmalarda, okul türü ile ahlaki yargı ara-

[29] Sezen, *a.g.t.*, ss. 177–178; Aydın, *a.g.t*, s. 60.
[30] Yıldız, *a.g.e.*, s. 178; Kaya, *a.g.e.*, s. 119.

sında önemli bir ilişki görülmemiştir.[31] Bununla birlikte, Şengün (2008)'ün lise öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada, İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeylerinin diğer lise öğrencilerininkine göre daha yüksek olduğu bulunmuştur.[32] Ayrıca Tolunay (2001)'ın araştırmasında İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin ahlaki yargı düzeyleri, diğer bölüm öğrencilerininkilere göre daha yüksek bulunmuştur.[33]

Bu çalışmanın dini inanç hususundaki sonuçları Sezen, Aydın, Yıldız ve Kaya'nın çalışmalarının sonuçlarıyla benzerdir. Bu çalışmada, İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin hem dini inanç hem de ahlaki olgunluk düzeylerinin diğer bölüm öğrencilerininkilere göre yüksek bulunması, aldıkları din eğitimi programlarıyla ilişkilendirilebilir. Ayrıca, bu öğrencilerin ailede ve İmam Hatip Lisesi'nde diğer bölüm öğrencilerine göre daha fazla din eğitimi almaları ve daha geleneksel bir yaşam tarzıyla yetişmiş olmaları da bu sonucun bir nedeni olabilir.

3. Öğrencilerin Okuduğu Sınıfa Göre Dini İnanç ve Ahlaki Olgunluk Düzeyleri

Tablo 3: Sınıfa Göre Öğrencilerin
Dini İnanç ve Ahlaki Olgunluk Düzeyleri İle İlgili İstatistiksel Sonuçlar

Değişken	Sınıf	n	%	$\overline{X}$	S	Sonuç	Scheffe
Dini İnanç	1.Sınıf	181	29,9	51,82	7,07	F: 5,61 S.d. 3/602 p= 0,001 p<0,01 Önemli	1.Sın.-3.Sın. (p<0,01) 2.Sın.-3.Sın. (p<0,05)
	2.Sınıf	254	41,9	50,75	6,57		
	3.Sınıf	109	18,0	48,39	7,53		
	4.Sınıf	62	10,2	51,19	7,66		
	Toplam	606	100,0	50,69	7,10		
Ahlaki Olgunluk	1.Sınıf	181	29,9	258,69	17,84	F: 9,72 S.d. 3/602 p= 0,000 p<0,001 Önemli	1.Sın.-2.Sın. (p<0,001) 1.Sın.-4.Sın. (p<0,001)
	2.Sınıf	254	41,9	249,87	20,10		
	3.Sınıf	109	18,0	252,59	21,23		
	4.Sınıf	62	10,2	246,61	15,77		
	Toplam	606	100,0	252,66	19,67		

Tablo 3'e göre, tüm bölümlerde okuyan öğrencilerin % 29,9'u (n=181) 1.sınıf, % 41,9'u (n=254) 2.sınıf, % 18,0'ı (n=109) 3.sınıf, % 10,2'si (n=62) ise

31 Kaya, *a.g.t.*, s. 142; Acuner, *a.g.t.*, s. 83.

32 Şengün, *a.g.t.*, s. 130.

33 Adviye Tolunay, *The Relationship Between Religiosity, Dogmatism, and Moral Reasoning*, Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul 2001, s. 63.

4.sınıfta okumaktadır. Öğrencilerin okuduğu sınıfa göre dini inanç puan ortalamalarına bakıldığında; 1.Sınıf ($\overline{X}$=51,82), 2.sınıf ($\overline{X}$=50,75), 3.sınıf ($\overline{X}$=48,39) ve 4.sınıf ($\overline{X}$=51,19) olarak görülürken; ahlaki olgunluk düzeyi puan ortalamaları ise; 1.sınıf ($\overline{X}$=258,69), 2.sınıf ($\overline{X}$=249,87), 3.sınıf ($\overline{X}$=252,59) ve 4.sınıf ($\overline{X}$=246,61) olarak görülmektedir.

Yapılan varyans analizi sonucunda, sınıf düzeylerine göre öğrencilerin dini inanç ile ahlaki olgunluk puan ortalamaları arasında önemli bir fark görülmüştür. Dini inanç bakımından farklılığın hangi sınıf grupları arasında olduğunu tespit etmek için yapılan çoklu karşılaştırma testi (Scheffe) sonuçlarına göre; 1.sınıf–3.sınıf ($p<0,01$) ile 2.sınıf–3.sınıf ($p<0,05$) grupları arasında; ahlaki olgunluk düzeyi açısından ise, 1.sınıf–2.sınıf ($p<0,001$) ile 1.sınıf–4.sınıf ($p<0,001$) arasında olduğu görülmektedir.

Bu sonuç, "Sınıf düzeyi yükseldikçe öğrencilerin dini inanç ve ahlaki olgunluk düzeyleri düşmektedir." şeklinde kurulan hipotezi büyük ölçüde doğrulamaktadır. Yani, 3.sınıf öğrencilerinin dini inanç puan ortalamaları, 1. ve 2.sınıf öğrencilerininkine göre daha düşük bulunmuştur. Ahlaki olgunluk puan ortalaması ise 1. sınıf öğrencilerine göre 2. ve 4. sınıf öğrencilerininki daha düşük olduğu görülmüştür.

Sezen (2008)'in çalışmasıyla bu çalışmanın sonuçları sınıf değişkeni bakımından oldukça benzerdir.[34] Konuyla ilgili olarak yapılan benzer çalışmalarda, öğrenim düzeyi (lise, yüksek okul ve üniversite) yükseldikçe dindarlıkta negatif yönde bir farklılığın meydana geldiği görülmüştür.[35]

Kaya (1993)'nın araştırmasında, üst sınıf öğrencilerinin ahlaki yargı düzeyleri alt sınıflara göre daha yüksek bulunmuşken; Çırak (2006), Şen-

[34] Sezen, *a.g.t.*, s. 204.

[35] Veysel Uysal, "İslami Dindarlık Ölçeği Üzerine Bir Pilot Çalışma", *İslami Araştırmalar*, 1995, c. VIII, sayı: 3–4, s. 270; Mehmet Taplamacıoğlu, "Yaşlara Göre Dini Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti Üzerinde Bir Anket Denemesi", *AİÜİFD*, Ankara 1962, sayı: X, ss. 150–151.

gün (2008) ve Acuner (2004)'in araştırmalarında sınıflara göre ahlaki yargı düzeyleri arasında önemli bir fark görülmemiştir.[36]

Bu araştırma örneklemine giren her bölümün 1.sınıf öğrencilerinin üst sınıf öğrencilerine göre dini inanç ve ahlaki olgunluk düzeylerinin daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Bu çalışmanın sonuçlarına bakıldığında, 1.sınıf öğrencilerinin üst sınıflara göre, dini inanç ve ahlaki olgunluk düzeylerinin daha yüksek bulunmasının nedeninin, üniversite eğitiminin üst sınıflardaki öğrencilerin hem dini hem de ahlaki düşünce ve inançları üzerindeki etkisinden kaynaklanmış olduğu söylenebilir.

4. Öğrencilerin Ailelerinin Ekonomik Durumuna Göre Dini İnanç ve Ahlaki Olgunluk Düzeyleri

Tablo 4: Ailelerinin Ekonomik Durumuna Göre Öğrencilerin Dini İnanç ve Ahlaki Olgunluk Düzeyleri İle İlgili İstatistiksel Sonuçlar

Değişken	Ekonomik Durum	n	%	$\overline{X}$	S	Sonuç
Dini İnanç	Alt	12	2,0	46,33	13,78	F: 1,92 S.d. 4/595 p= 0,10 p>0,05 Önemsiz
	Ortanın altı	50	8,3	50,44	8,38	
	Orta	464	77,3	50,97	6,80	
	Ortanın üstü	69	11,5	49,65	6,25	
	Üst	5	0,8	53,60	4,28	
	Toplam	600	100,0	50,70	7,08	
Ahlaki Olgunluk	Alt	12	2,0	257,83	19,78	F: 1,90 S.d. 4/595 p= 0,11 p>0,05 Önemsiz
	Ortanın altı	50	8,3	250,44	23,03	
	Orta	464	77,3	253,50	18,98	
	Ortanın üstü	69	11,5	247,49	20,28	
	Üst	5	0,8	246,40	33,98	
	Toplam	600	100,0	252,58	19,71	

Tablo 4'e göre, ekonomik durum olarak öğrencilerin % 2,0'ı (n=12) alt, % 8,3'ü (n=50) ortanın altı, % 77,3'ü (n=464) orta, % 11,5'i (n=69) ortanın üstü ve % 0,8'i (n=5) üst grupta yer almaktadır. Öğrencilerin ekonomik durumuna göre, dini inanç puan ortalamalarına bakıldığında; alt ($\overline{X}$ =46,33), ortanın altı ($\overline{X}$ =50,44), orta ($\overline{X}$ =50,97), ortanın üstü ($\overline{X}$ =49,65) ve üst ($\overline{X}$ =53,60) olarak görülürken; ahlaki olgunluk puan ortalamaları ise,

[36] Kaya, *a.g.e.*, ss. 92–93; Çırak, *a.g.t.* s. 108; Şengün, *a.g.t.* s. 134; Acuner, *a.g.t.* s. 92.

alt ($\overline{X}$ =257,83), ortanın altı ($\overline{X}$ =250,44), orta ($\overline{X}$ =253,50), ortanın üstü ($\overline{X}$ =247,49) ve üst ($\overline{X}$ =246,40) olarak görülmektedir.

Ekonomik duruma göre öğrencilerin dini inanç ve ahlaki olgunluk düzeyi arasındaki farkın önemli olup olmadığına varyans analizi ile bakılmış ve önemli bir fark görülmemiştir.

Bu sonuca göre; "Ailelerinin ekonomik düzeyi yükseldikçe öğrencilerin dini inanç ve ahlaki olgunluk düzeyleri düşmektedir." şeklinde kurulan hipotez doğrulanmamıştır.

Sezen (2008) ve Aydın (2008)'ın araştırmalarında ekonomik düzey bakımından, öğrencilerin dini inanç düzeyleri arasında bir fark görülmemiştir.[37] Benzer şekilde, Yıldız (2006) ve Kaya (1998) tarafından yapılan çalışmalarda ekonomik düzey ve dindarlık arasında anlamlı bir ilişki görülmemiştir.[38] Öte yandan, Arslan (2008) iki değişken arasında pozitif yönde bir ilişki bulmuşken; Köktaş (1993) ise negatif yönde bir ilişki bulmuştur.[39]

Kaya (1993), yaptığı çalışmada elde ettiği bulgulara göre, ahlaki yargı puan ortalamaları bakımından, ekonomik düzey grupları arasında önemli derecede bir farklılık bulamamışken;[40] Şengün (2008) ise, ekonomik seviyesi yüksek olan öğrencilerin ahlaki olgunluk düzeylerinin, alt grupta yer alan öğrencilerinkinden daha düşük olduğunu tespit etmiştir.[41]

Sonuç olarak, ekonomik düzey bakımından, öğrencilerin hem dini inanç hem de ahlaki olgunluk düzeyleri arasında önemli bir fark görülmemiştir. Bu sonuçlara göre, ekonomik durumun dini inanç ve ahlaki olgunluğu etkileyen bir değişken olmadığı söylenebilir.

37 Sezen, *a.g.t,* s. 206; Aydın, *a.g.t.,* s. 68.
38 Yıldız, *a.g.e.,* s. 177; Kaya, *a.g.e.,* s. 122.
39 Arslan, *a.g.t.,* s. 140; M. Emin Köktaş, *Türkiye'de Dini Hayat*, İşaret Yayınları, İstanbul 1993, s. 214.
40 Kaya, *a.g.t.,* s. 160.
41 Şengün, *a.g.t.,* s. 165.

5. Öğrencilerin En Uzun Yaşadığı Yerleşim Yerine Göre Dini İnanç ve Ahlaki Olgunluk Düzeyleri

Tablo 5: En Uzun Yaşadığı Yerleşim Yerine Göre Öğrencilerin Dini İnanç ve Ahlaki Olgunluk Düzeyleri İle İlgili İstatistiksel Sonuçlar

Değişken	Yaşanılan Yer	n	%	$\overline{X}$	S	Sonuç
Dini İnanç	Köy	113	18,7	51,39	7,61	F: 0,89 S.d. 3/601 p= 0,45 p>0,05 Önemsiz
	Kasaba	62	10,2	51,50	6,96	
	Şehir	304	50,2	50,35	6,64	
	Büyük Şehir	126	20,8	50,56	7,72	
	Toplam	605	100,0	50,70	7,09	
Ahlaki Olgunluk	Köy	113	18,7	253,58	18,87	F: 0,33 S.d. 3/601 p= 0,80 p>0,05 Önemsiz
	Kasaba	62	10,2	253,66	20,19	
	Şehir	304	50,2	251,89	20,14	
	Büyük Şehir	126	20,8	253,29	19,18	
	Toplam	605	100,0	252,68	19,68	

Tablo 5'e göre, yaşanılan yer bakımından öğrencilerin % 18,7'si (n=113) köyde, % 10,2'si (n=62) kasabada, % 50,2'si (n=304) şehirde, % 20,8'i (n=126) büyük şehirde yaşamaktadır. Öğrencilerin yaşadığı yere göre, dini inanç puan ortalamalarına bakıldığında; köyde yaşayanlarınki ($\overline{X}$=51,39), kasabada yaşayanlarınki ($\overline{X}$=51,50), şehirde yaşayanlarınki ($\overline{X}$=50,35) ve büyük şehirde yaşayanlarınki ise ($\overline{X}$=50,56) olarak görülürken; ahlaki olgunluk puan ortalamalarına bakıldığında ise; köyde yaşayanlarınki ($\overline{X}$=253,58), kasabada yaşayanlarınki ($\overline{X}$=253,66), şehirde yaşayanlarınki ($\overline{X}$=251,89) ve büyük şehirde yaşayanlarınki ise ($\overline{X}$=253,29) olarak görülmektedir.

Yapılan varyans analizi sonucunda, *yaşanılan yer bakımından* öğrencilerin dini inanç ve ahlaki olgunluk düzeyleri arasında önemli *bir fark* olmadığı *görülmüştür* (p>0,05)**.**

Bu sonuç; "Kırsal kesimde hayatının çoğunu geçiren öğrencilerin dini inanç ve ahlaki olgunluk düzeyleri, şehirlerde hayatının çoğunu geçiren öğrencilerinkine göre daha yüksektir." şeklinde kurulan hipotezi doğrulamamaktadır.

Aydın (2008)'ın yaptığı çalışmada, dini inanç ile yaşanılan yer arasında anlamlı bir ilişki (r=.048, p>.05) bulunamamıştır.[42] Benzer şekilde, Kaya (1998) tarafından yapılan araştırmada da, yaşanılan yer ile dini tutum arasında önemli bir ilişki görülmemiştir.[43] Ancak, yaşanılan yer ve dindarlık arasındaki ilişkiye bakan bazı çalışmalarda ise, bu iki değişken arasında bir ilişki görülmüştür.[44]

Kaya (1993) ve Çırak (2006)'ın yaptığı araştırmalarda ahlaki yargı ile yaşanılan yer arasında önemli bir ilişki bulunamamıştır.[45] Ancak Şengün (2008)'ün araştırmasında yerleşim yeri bakımından kasabalarda yaşayanların ahlaki olgunluk düzeyleri şehirlerde yaşayanlarınkine göre daha yüksek bulunmuştur.[46]

Sonuç olarak, iletişim teknolojisinin ve eğitim imkânlarının kısıtlı olduğu dönemlerde, kırsal kesimde yaşayanların geleneklerine daha bağlı ve sosyal kontrolün daha fazla olması nedeniyle dini inanç ve ahlaki davranışlara bağlılıklarının daha yüksek olduğu söylenebilir. Ancak günümüzde iletişim teknolojilerinin hızla yaygınlaşmasının sonucu olarak, dindarlık ve ahlaklılık değişkenleri açısından kırsal kesim ile kent arasındaki farklılıkların azaldığı düşünülebilir. Bu nedenle araştırmada, yaşanılan yer bakımından dini inanç ya da ahlaki olgunluk düzeyleri arasında önemli bir farklılaşma görülmemiş olabilir.

42 Aydın, *a.g.t.*, s. 70.

43 Kaya, *a.g.e.*, s. 120.

44 Abdurrahman Kurt, "Dindarlığı Etkileyen Faktörler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bursa 2009, sayı:18 (2), s.17; Kayhan Mutlu, "Bir Dindarlık Ölçeği (Sosyolojide Yöntem Üzerine Bir Tartışma)", *İslami Araştırmalar Dergisi,* Ankara 1989, c.3, sayı:4, s.197.

45 Kaya, *a.g.t.*, s. 110; Çırak, *a.g.t.*, s. 119

46 Şengün, *a.g.t.*, s. 140.

6. Öğrencilerin Dini İnanç ile Ahlaki Olgunluk Düzeyleri Arasındaki İlişki

Tablo 6: Öğrencilerin Dini İnanç ve Ahlaki Olgunluk Puanları Arasındaki İlişki ile İlgili İstatistiksel Sonuçlar

Dini inanç düzeyi	N	%	$\overline{X}$	S	Sonuç	Scheffe
1. Düşük (12–43)	79	13,0	243,49	20,36	F: 16,63	Düşük - Orta (p<0,001)
2. Orta (44–56)	448	73,9	252,79	19,17	S.d. 2/603	Düşük - Yüksek (p<0,001)
3. Yüksek (57–60)	79	13,0	261,08	17,99	p= 0,000	Orta – Yüksek (p<0,01)
Toplam	606	100,0	252,66	19,67	p<0,001 Önemli	

Örnekleme giren 606 öğrencinin dini inanç puan ortalaması ($\overline{X}$ =50,7), standart sapması (S=7,1) olarak bulunmuştur. Normal dağılım gösteren dini inanç puan ortalamasından bir standart sapma fazla ve eksik noktalar ($\overline{X}$ +- 1 S; 44–56 puan) arası orta dini inanç düzeyi, ortalamadan bir standart sapmanın (44 puan) altı düşük, bir standart sapmanın (56 puan) üstü ise yüksek dini inanç düzeyi olarak kabul edilmiştir.

Tablo 6'ya göre, dini inanç düzeyi bakımından öğrencilerin %13,0'ı (n=79) düşük, %73,9'u (n=448) orta ve %13,0'ının (n=79) ise yüksek dini inanç düzeyine sahip olduğu görülmüştür.

Dini inanç düzeyi düşük olanların ahlaki olgunluk puan ortalamaları ($\overline{X}$ =243,49), dini inanç düzeyi orta olanların ahlaki olgunluk puan ortalamaları ($\overline{X}$ =252,79) ve dini inanç düzeyi yüksek olanların ahlaki olgunluk puan ortalamaları ise ($\overline{X}$ =261,08) olarak bulunmuştur. Aynı şekilde, dini inanç ile ahlaki olgunluk arasındaki ilişkiye korelasyon tekniği ile bakılmış ve ilişki katsayısı (r=0,21) olarak bulunmuştur. Bu ilişkinin (p<0,01) düzeyinde önemli olduğu görülmüştür.

Ayrıca, öğrencilerin ahlaki olgunluk puanları ile Dini İnanç Ölçeği madde puanları arasındaki ilişkiye bakılmış ve ölçekteki 1, 2, 4, 5, 7, 8, 10, 11 ve 12 numaralı madde puanlarıyla ahlaki olgunluk puanları arasındaki korelasyon katsayıları pozitif yönde önemli görülmüştür.

Elde edilen bu sonuçlara göre, dini inanç düzeyi yükseldikçe öğrencilerin ahlaki olgunluk düzeylerinin de yükseldiği görülmektedir.

Yapılan varyans analizi sonucunda, dini inanç düzeyine göre öğrencilerin ahlaki olgunluk puan ortalamaları arasında önemli bir fark bulunmuştur. Scheffe testi sonucunda ise, düşük dini inanç düzeyinde olan öğrencilerin ahlaki olgunluk puan ortalamaları, orta ve yüksek dini inanç düzeyinde olanlara göre daha düşük olarak bulunmuştur. Dini inanç düzeyi orta olan öğrencilerin ahlaki olgunluk puan ortalamaları ise dini inanç düzeyi yüksek olanların ahlaki olgunluk puan ortalamalarından daha düşük görülmüştür.

Bu sonuç; "Öğrencilerin dini inanç düzeyleri ile ahlaki olgunluk düzeyleri arasında pozitif yönde önemli bir ilişki vardır." şeklinde kurulan hipotezi doğrulamaktadır.

Bu çalışmada, İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeylerinin diğer bölüm öğrencilerininkilere göre daha yüksek bulunması (Tablo 2), ayrıca Şengün (2008)'ün araştırmasında İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeylerinin diğer lise öğrencilerininkilere göre yüksek bulunması[47] ile ilgili sonuçlar, yukarıda ifade edilen hipotezi destekler niteliktedir.

Süslü (2006)'nün yaptığı bir araştırmada örneklem grubuna giren deneklerin % 52,4'ü, dindarlık ile ahlaklı olma arasında bir ilişkinin olması gerektiğini belirtmiştir. Süslü (2006), bu araştırma verilerine dayanarak teorik anlamda dinin ahlak üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğuna dair güçlü bir kabulün bulunduğunu ifade etmektedir. Ona göre, araştırma alanında "bir insan veya bir toplum hayatında Tanrı inancı ne kadar güçlü ise ahlaki hayatta o ölçüde güçlüdür." yargısı teorik anlamda dinin ahlakla ilgili telkinleri ve onların kabul edilebilirliği açısından önem taşımaktadır.[48]

Küçükalp (2006), ahlaki yargı ile dindarlık arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmasında ahlaki yargı ile dindarlık arasında, yüksek derecede

47 Şengün, *a.g.t.*, s. 130.
48 Süslü, *a.g.t.*, s. 88, 96.

olmasa da, pozitif yönde önemli bir ilişki bulurken;[49] Tolunay (2001) ise, ahlaki yargı ile dindarlık arasında önemli bir ilişki bulamamıştır.[50]

Sonuç olarak, bu konuda yapılan araştırmalara bakıldığında, temeli Kohlberg'in ahlak gelişimi teorisine dayanan ahlaki yargı ile dindarlık arasında bazı araştırmalarda pozitif, bazı araştırmalarda negatif ilişki görülürken, bazı araştırmalarda ise bu iki değişken arasında önemli bir ilişkinin olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak, bu araştırmada İslam dinin de öngördüğü ve onayladığı ahlaki davranışlardan oluşan ahlaki olgunluk ile dini inanç değişkenleri arasında pozitif yönde önemli bir ilişkinin olduğu görülmektedir.

Sonuç

Araştırmada bağımsız değişkenlere göre şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1. Cinsiyete göre, erkek öğrencilerin dini inanç puan ortalamaları, kız öğrencilerinkinden daha yüksek ancak erkek öğrencilerin ahlaki olgunluk puan ortalamaları kızlarınkine göre daha düşük bulunmuştur.
2. Öğrencilerin okuduğu bölüme göre bakıldığında, İlahiyat bölümünde okuyan öğrencilerin dini inanç puan ortalamaları (Din Kültürü hariç) ve ahlaki olgunluk puan ortalamalarının diğer bölümlerde okuyan öğrencilerinkine göre daha yüksek olduğu görülmüştür.
3. Öğrencilerin okuduğu sınıflar göz önüne alındığında, genel olarak 1.sınıf öğrencilerinin hem dini inanç puan ortalamaları hem de ahlaki olgunluk puan ortalamaları diğer sınıflarda okuyan öğrencilerinkine göre daha yüksek bulunmuştur.
4. Öğrencilerin ekonomik durumuna ve yaşadıkları yere göre bakıldığında, hem dini inanç hem de ahlaki olgunluk düzeyleri arasında önemli bir fark görülmemiştir.

[49] Emine Küçükalp, "Ahlaki Yargı Gelişimi ve Dindarlık Arasındaki İlişki", Hayati Hökelekli, ed. *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, DEM Yayınları, İstanbul 2006, s. 476.

[50] Tolunay, *a.g.t.*, s. 57.

5. Elde edilen sonuçlara göre, dini inanç ile ahlaki olgunluk arasında önemli bir ilişki bulunmuştur.

Bu araştırma sonucunda, din eğitimi verilen yükseköğretim öğrencilerinin dini inanç ve ahlaki olgunluk düzeylerinin daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Yine, dini inanç ile ahlaki olgunluk arasında pozitif bir ilişki görülmektedir. Bu sonuçtan hareketle, din ve ahlak eğitiminin bireylerin ahlaki olgunluk düzeylerini arttırdığı düşünülebilir. İnanç ile ahlak arasındaki bu ilişkinin var olması dolayısıyla dini inancın bireylerin ahlakını olumlu yönde etkilediği söylenebilir. Bu yüzden, ailede ve okulda din ve ahlak eğitimine gereken önemin verilmesi, daha sağlıklı ve huzurlu bir toplumun oluşmasına yardımcı olabilir. Ayrıca bu alanda yapılacak aynı türden başka çalışmalar da konunun anlaşılıp pekişmesine katkıda bulunacaktır.

Kaynakça

Acuner, Hacı Yusuf. *14–18 Yaş Arası Gençlerde Ahlakî Yargı Gelişimi ve Ahlak Eğitimi*, Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2004.

Altemeyer, Bob. & Hunsberger, Buruce. "A Revised Religious Fundamentalism Scale: The Short and Sweet of It", *The International Journal for the Psychology of Religion*. Sayı: 14 (1), Yıl: 2004, ss. 47–54.

Arslan, Hasan. *Ekonomik Kalkınmada Dinsel Tutum ve Davranışların Çift Yönlü Rolü*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2008.

Aydın, Cüneyd. *Dinsel Fundamentalizm İle Yeni Çağ İnançlarına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişkiler*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2008.

Aydın, Mehmet S., *Tanrı Ahlak İlişkisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1991.

Çırak, Gönül Karakavak. *Üniversite Öğrencilerinin Ahlaki Yargı Yetenekleri ve Ahlaki Yargı Yetenekleri İle Kendini Gerçekleştirme Düzeylerinin Karşılaştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 2006.

Erdem, Hüsameddin. *Ahlak Felsefesi.* Hü-Er Yayınları, Konya 2003.

Fukuyama, Francis. *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, çev. Zülfü Dicleli, Simavi Yayınları, İstanbul 1992.

Günay, Ünver. *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat.* Erzurum Kitaplığı, İstanbul 1999.

Helm, H. W., Berecz, J. M. & Nelson, E. A. "Religious Fundamentalism and Gender Differences", *Pastoral Psycholog*. Sayı: 50 (1), Yıl: 2001, ss. 25–37.

Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1998.

Kaya, Mevlüt. "İlköğretim Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programlarındaki Ahlaki Konuların Ahlak Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı: 23, Yıl: 2007, ss. 23–50.

_____, Mevlüt. *Bazı Kişisel Değişkenlere Göre Üniversite Öğrencilerinin Ahlaki Yargıları*, Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1993.

_____, Mevlüt. *Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum*. Etüt Yayınları, Samsun 1998.

Koç, Mustafa ve diğerleri. "Kohlberg'in Ahlaki Gelişim Kuramına Göre Üniversite Öğretim Elemanları ile Öğrenciler Arasındaki Etkileşimin Ahlaki Düzeyi", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*. Cilt: 6, Sayı: 2, Yıl: 2009, ss. 757–771.

Köktaş, M. Emin. *Türkiye'de Dini Hayat*. İşaret Yayınları, İstanbul 1993.

Kurt, Abdurrahman "Dindarlığı Etkileyen Faktörler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Bursa 2009, Sayı: 18 (2), ss. 1–26.

Küçükalp, Emine. "Ahlaki Yargı Gelişimi ve Dindarlık Arasındaki İlişki", Hayati Hökelekli, ed. *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*. DEM Yayınları, İstanbul 2006, ss. 447-489.

Laythe, B., Finkel, D. G. & Kirkpatrick, L. A. "Predicting Prejudice from Religious Fundamentalism and Right-Wing Authoritarianism: A Multiple-Regression Approach", *JSSR*. Sayı: 40, Yıl: 2001, ss. 1–10.

Lickona, Thomas E. *Educating for Character: How Our Schools Can Teach Respect and Responsipilty*, Bantam Books, New York 1991.

Mehmedoğlu, A. Ulvi. *Kişilik ve Din*. Dem Yayınları, İstanbul 2004.

Mutlu, Kayhan. "Bir Dindarlık Ölçeği: Sosyolojide Yöntem Üzerine Bir Tartışma", *İslami Araştırmalar Dergisi*. Cilt: 3, Sayı: 4, Ankara 1989, ss. 194–199.

Pazarlı, Osman. *İslam'da Ahlak*. Remzi Kitapevi, İstanbul 1980.

Peker, Hüseyin. *Din Psikolojisi*. Aksiseda Matbaası, Samsun 2000.

Sapp, Gary L. & Jones, Logan. "Religious Orientation and Moral Judgment", *Journal for the Scientific Study of Religion*. Sayı: 25 (2), Yıl: 1986, ss. 208–214.

Sezen, Abdülvahit. *Üniversite Öğrencileri Örnekleminde İman Gelişimi ve Dinsel Fundamentalizm Arasındaki İlişkiler Üzerine Bir Çalışma*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2008.

Süslü, Harun. *Din Ve Ahlak İlişkisine Sosyolojik Bir Yaklaşım*: *İncesu Örneği,* Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2006.

Şengün, Mustafa. & Kaya, Mevlüt. "Ahlaki Olgunluk Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı: 24–25, Yıl: 2007, ss. 51–64.

Şengün, Mustafa. *Lise Öğrencilerinin Ahlaki Olgunluk Düzeylerinin Bazı Kişisel Değişkenler Açısından İncelenmesi,* Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2008.

Şentürk, Habil. *İbadet Psikolojisi*. İz Yayıncılık, İstanbul 2000.

Taplamacıoğlu, Mehmet. "Yaşlara Göre Dinî Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti Üzerine Bir Anket Denemesi", *AİÜFD*. Sayı: 10, Yıl: 1962, ss. 141–151.

Tolunay, Adviye. *The Relationship Between Religiosity, Dogmatism, and Moral Reasoning*, Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul 2001.

Uysal, Veysel. "İslami Dindarlık Ölçeği Üzerine Bir Pilot Çalışma", *İslami Araştırmalar*. Cilt: VIII, Sayı 3–4, Yıl: 1995, ss. 263–271.

Vergote, Antoine. *Din İnanç ve İnançsızlık*. çev. Veysel Uysal, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1999.

Yıldız, Murat. *Ölüm Kaygısı ve Dindarlık.* İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir 2006.

❋ ❋ ❋

(EK–1)

	AHLAKİ OLGUNLUK ÖLÇEĞİ	1.Fak. Yükü	Madde-T.puan Korela.
1.	İnsanları severim.	0,40	0,40
2.	Kötü davrandığımda vicdanım rahatsız olur.	0,43	0,41
3.	Çevremdeki insanlar bana güvenirler.	0,38	0,38
4.	Bana yapılan kötülüğün intikamını alırım.	0,35	0,38
5.	Yardıma muhtaç insanlara yardım ederim.	0,39	0,37
6.	Başkalarının mutlu olması için çaba gösteririm.	0,52	0,52
7.	Başkalarıyla sık sık kavga ederim.	0,35	0,38
8.	Başkalarının bana yaptığı iyilikleri önemserim.	0,49	0,47
9.	Hatalı davrandığım zaman özür dilerim.	0,43	0,43
10.	Başkalarının haklarına saygı gösteririm.	0,55	0,54
11.	Eşyalarımı başkalarıyla paylaşırım.	0,40	0,39
12.	Küçüklere sevgimi göstermekten çekinmem.	0,37	0,36
13.	Sabırlı bir kişiyim.	0,39	0,40
14.	Beni eleştirenlere karşı hoşgörülü davranırım.	0,42	0,43
15.	Çevremdekilerle alay ederim.	0,32	0,36
16.	Başkalarının saflığını, kendi çıkarlarım için kullanırım.	0,34	0,38
17.	Çıkarlarımı korumak için doğru olmayan yolları da denerim.	0,40	0,43
18.	Kötü davranışlarımı kontrol altında tutarım.	0,47	0,46
19.	Bana karşı saygısızlık yapanlara aynı şekilde davranmam.	0,44	0,44
20.	Duygularımı kontrol altında tutabilirim.	0,33	0,33
21.	Başkalarının hislerine karşı duyarlıyım.	0,52	0,50
22.	Tanıdığım birinin acı çektiğini duyduğumda ben de üzülürüm.	0,48	0,47
23.	Çevreyi temiz tutarım.	0,36	0,37
24.	Başkalarının inançlarına saygı gösteririm.	0,34	0,36
25.	Doğaya zarar vermem.	0,30	0,33
26.	İnsanların gizli konuşmalarını merak eder, kulak kabartırım.	0,37	0,40
27.	Söz verdiğimde, sözümde dururum.	0,42	0,41
28.	Borçlarımı zamanında öderim.	0,40	0,39
29.	İnsanları incitmekten çekinirim.	0,46	0,45
30.	Kendi çıkarlarımı ön planda tutarım.	0,38	0,41
31.	Büyüklere saygılı davranırım.	0,47	0,46
32.	Doğruluk ve adaletten asla taviz vermem, adil bir kişiyim.	0,52	0,50
33.	Kibir ve gururdan sakınırım.	0,42	0,43
34.	Cahil insanları aşağılarım.	0,31	0,34
35.	Alçak gönüllü birisiyim.	0,42	0,42
36.	Başkalarıyla olan problemlerime uzlaşma ve barış çerçevesinde çözüm ararım.	0,54	0,51

37.	Çevremdeki iyi insanları kendime örnek alırım.	0,46	0,45
38.	İsraftan kaçınırım.	0,35	,034
39.	Sorumluluklarımı yerine getirmeye dikkat ederim.	0,48	0,47
40.	İnandığım değerleri yaşamaya çalışırım.	0,41	0,40
41.	Anne-babama karşı gelirim.	0,40	0,42
42.	Kendimi, başkalarının yerine koyarak onları anlamaya çalışırım.	0,49	0,47
43.	Büyüklerimin öğütlerini uygulamaya çalışırım.	0,56	0,54
44.	Kalp kırmamaya dikkat ederim.	0,53	0,51
45.	Kötülük yapanlara engel olmaya çalışırım.	0,43	0,41
46.	Küskünleri barıştırmaya çalışırım.	0,51	0,49
47.	Zayıf ve güçsüzlere merhamet ederim.	0,53	0,51
48.	Aşırı arzu ve isteklerime engel olmaya çalışırım.	0,48	0,47
49.	Davranışlarımda tutarlı ve dengeli olmaya çalışırım.	0,49	0,47
50.	Çevremdekilere anlayışlı ve hoşgörülü davranırım.	0,57	0,54
51.	Kimseye hakaret etmem.	0,33	0,35
52.	Davranışlarım hakkında düşünürüm ve yanlış davranışlarımı düzeltmeye çalışırım.	0,55	0,54
53.	İyice araştırmadan ve anlamadan karar vermem.	0,44	0,42
54.	Kesin ve doğru bilgilerle hareket ederim.	0,45	0,43
55.	Çevremdekilere ikramlarda bulunurum.	0,40	0,38
56.	Komşularımla iyi geçinirim.	0,49	0,47
57.	İnsanların zayıflıklarından faydalanırım.	0,30	0,31
58.	Kendim için istediğim bir şeyi, başkası için de isterim.	0,46	0,47
59.	Çevremdekilere kötü adlar takarım.	0,39	0,41
60.	Şımarık birisiyim.	0,33	0,37

(EK–2)

DİNİ İNANÇ ÖLÇEĞİ	1.Fak. Yükü	2.Fak. Yükü	Madde-T.puan Korela.
1. Allah, insanlığın mutluluk ve kurtuluşu için her zaman ve her yerde kesinlikle uyulması gereken, mükemmel ve kusursuz bir rehber kitap göndermiştir.	0,69		0,63
2. Yaşamın özüne dair değişmez hakikatleri dile getiren yegâne bir dinsel öğretiler kitabı yoktur.	0,68		0,59
3. Allah'a karşı düşüncesizce hareket eden şeytan, geçmişte olduğu gibi bugün de bu dünyadaki kötülüklerin temel nedenidir.		0,61	0,50
4. İyi bir insan olmak, Allah'a ve hak dine inanmaktan daha önemlidir.	0,62		0,63
5. Bu dünyada Allah'ın insanlığa gönderdiği öyle mutlak ilahi mesajlar vardır ki, başka türlüsünü düşünmek imkânsızdır.	0,57		0,68
6. Bakıldığında bu dünyada, bir kısmı Allah tarafından mükâfatlandırılacak cennetlik, bir kısmı da cezalandırılacak cehennemlik olan iki grup insan vardır.		0,58	0,54
7. Kutsal metinler genel hakikatleri bildirirler, ancak bu metinler baştan sona tümüyle bir gerçeklik olarak kesinlikle düşünülmemelidir.	0,63		0,58
8. Kişi, en iyi ve en anlamlı bir yaşam sürdürmek istiyorsa, kökeni hakikate dayanan bir hak dine mensup olmalıdır.	0,55		0,60
9. Şeytan, insanların kendi kötü arzularına (içdürtülerine-nefsine) yükledikleri sadece bir isimdir. Gerçekte, insanları yoldan çıkaran şeytanî bir varlık mevcut değildir.	0,49		0,55
10. Bilim ve kutsal metin arasında bir çelişki ortaya çıktığında, muhtemelen bilim doğrudur.	0,68		0,61
11. İlahi dinin temel esasları, beşeri inançlarla asla karıştırılmamalı ve uzlaştırılmaya çalışılmamalıdır.		0,67	0,25
12. Dünyada kusursuz ve mükemmel hiçbir din yoktur.	0,70		0,64